

ПЕТРО ДОРОШЕНКО

ЗНАМЕНІТІ УКРАЇНЦІ

Владислав Леонидович Карнацевич

Петро Дорошенко

Серия «Знамениті українці»

Текст предоставлен правообладателем
http://www.litres.ru/pages/biblio_book/?art=5686397
Петро Дорошенко: Фоліо; Харків; 2009
ISBN 978-966-03-4980-3

Аннотация

Петро Дорофійович Дорошенко був гетьманом Правобережної України в 1665—1676 рр. Цей час зробив його одним з найпомітніших героїв української історії. З усіх українських лідерів тієї епохи він, мабуть, більше за всіх заслуговує на титул спадкоємця Богдана Хмельницького – і як дипломат, і як воєначальник. Дослідники незмінно відзначають, що Дорошенко робив усе для здійснення своєї мети – возз'єднання розірваної на дві частини України та визнання її іншими країнами. Але знайти спосіб здійснення цієї мрії, який влаштував би все населення країни і правителів країн-сусідок, та уникнути при цьому жорстокості і крові було неймовірно тяжко. Дорошенкові цього зробити не вдалося...

Содержание

Вступ	4
Родина. Служба в Богдана Хмельницького. 1627—1657	10
Полковник Івана Виговського і Юрія Хмельницького. 1658—1662	22
Генеральний осавул Павла Тетері. Боротьба за булаву Правобережжя. 1663—1665	35
Кінець ознакомительного фрагмента.	41

Владислав Карнацевич

Петро Дорошенко

Вступ

Події грізного XVII сторіччя в Україні продовжують привертати увагу не тільки тих, хто з огляду на свій фах чи захоплення постійно цікавиться вітчизняною історією, а й багатьох інших наших сучасників. Одна з причин цього – молодість незалежної держави Україна. Суверенна ідея вимагала і вимагає обґрунтування, що його за всіх часів шукали, насамперед, в історії країни. Тим більше, у тій історії, що тривалий час контролювалася і корегувалася за межами України. Оцінки вчинків видатних державних, громадських і культурних діячів минулого за останні двадцять років зазнали змін, іноді кардинальних. Причому те, що почали стверджувати історики, тепер узяли на озброєння і політики, і журналісти, і кінорежисери, й обивателі. Гостроти проблеми переоцінки історії надає очевидна розбіжність у поглядах на неї представників українського суспільства. Розбіжність, обумовлена регіональними особливостями, етнічними та мовними відмінностями, віком представників дискутуючих сторін і, нарешті, самою історією, про яку і сперечаються українці.

Усе вказує на те, що фундамент для формування цих особливостей і відмінностей усередині української нації було закладено саме у XVII сторіччі, в ході тривалої війни, що почалася проти поляків, а закінчилася конфліктом за участі багатьох країн і внутрішнім розколом. Ледве усвідомивши свою єдність, українська нація виявилася поділеною на частини, чому сприяли як об'єктивні, так і суб'єктивні причини – боротьба за владу між представниками козацької еліти і протиріччя між різними соціальними верствами. З-поміж відомих учасників багатолітньої конфронтації вирізняється гетьман Правобережної України Петро Дорофійович Дорошенко.

Гетьманові Дорошенку довелося жити і боротися в жорстоку епоху Руїни – саме так традиційно називають тридцятилітній період, що почався після смерті Богдана Хмельницького (1657) і закінчився з обранням гетьманом на лівому березі Дніпра Івана Мазепи (1687), ознаменований безперервною війною як із зовнішніми ворогами, так і всередині країни. Безумовно, цей період став трагедією для України та її мешканців. Розпад держави і втрата незалежності, занепад звичаїв і зниження цінності людського життя, загибель цілих міст, удар по економіці, культурі й освіті – ось далеко не повний перелік сумних наслідків Руїни. Наведемо слова знаменитого українського історика, автора монографії «Руїна» Миколи Костомарова: «Українська справа явно гинула. Невдача за невдачею знищила надії, і люди втратили віру у

свою справу, у свою мету. Виникла думка, що тої мети взагалі не можна досягти. Через це пропадала воля і терпимість. Слабшала любов до рідного краю, до громадського добра. Патріотичні вчинки і жертви здавалися марними. Особисті приватні інтереси переважали над усіма чесними і патріотичними поривами. Своє власне домашнє горе для кожного ставало непомірно важким... Людські душі дрібніли, ставали вбогими, розум притуплявся під тягарем важкого пошуку шляху до порятунку». На цьому тлі особистість Дорошенка здавалася тому ж Костомарову однією з найбільш привабливих. Історик пропонував звернути увагу на «видатну людину», щиро віддану «ідеї незалежності і самобутності своєї Батьківщини», гарячого продовжувача справи Богдана Хмельницького. Таку ж високу оцінку гетьманові дав інший наш видатний історик Михайло Грушевський: «Був він чоловік великого духа, душею і тілом відданий визволенню України, і приймаючи булаву з рук ханських, повертався до старої гадки Хмельницького поставити Україну в невідоме і незалежне становище між Москвою, Польщею і Туреччиною...»

Радянська історіографія відзивалася про Петра Дорошенка вже зовсім в іншому дусі – як про авантюриста, зрадника національних інтересів України. Для підтвердження цієї думки історики могли користуватися досить багатим матеріалом з першоджерел. Козацькі літописи Грабянки, Величка і Самовидця були не вельми лояльні до правобереж-

ного правителя, оскільки творцями їх, очевидно, були представники іншого регіону, що мали на момент написання своїх хронік інших заступників. Що ж до листів, універсалів та інших документів тієї епохи, зібраних, наприклад, в «Архиве Юго-Западной России»¹, то з огляду на їхню строкатість, жвавість зовнішніх зносин гетьмана відразу з багатьма сучасними йому політиками вчені могли знайти підтвердження практично будь-яким своїм висновкам. Зараз у науковий обіг уведено численні польські архівні документи – хроніки, листування, звіти польських чиновників і воєначальників, що дозволяють виразніше відтворити образ гетьмана. Величезний внесок у вивчення діяльності Петра Дорофійовича зробив його нащадок, один з борців за незалежність України в другому десятилітті ХХ сторіччя історик Дмитро Дорошенко. Перебуваючи в еміграції, він написав велику монографію «Петро Дорошенко», яка на сьогодні є найповнішим дослідженням з цього питання.

Природно, після розпаду СРСР тональність, принаймні українських істориків, щодо Петра Дорошенка змінилася. Найчастіше його діяльність оцінюється позитивно, і, навіть визнаючи неоднозначність його рішення прийняти протекцію Османської імперії, українські дослідники й далі вбачають в його діях спосіб реалізації благородної мети – до-

¹ «Архив Юго-Западной России» – видання історичних документів та літературних пам'яток Правобережної і Західної України XIV—XVIII ст. у 35 томах, опубліковане в 1859—1914 роках.

сягнення єдності і як наслідок – посилення та незалежність України.

На жаль, нам бракує потрібної інформації, щоб якимось «олюднити» Петра Дорошенка в цій книзі. Його знайомі у своїх щоденниках, листах і звітах рідко описували особисті якості гетьмана. Звичайно, більша частина всіх даних про нього – це відомості про битви, накази, переговори, конкретні заходи. Гадаємо, що і цей перелік дозволяє створити певне враження про Дорошенка як про людину. Наша книга складається з кількох розділів, що відповідають основним етапам у житті й діяльності гетьмана: його походження і родинні зв'язки, а також служба у війську Богдана Хмельницького; полковницька діяльність за гетьманів І. Виговського і Ю. Хмельницького; служба в правобережного гетьмана П. Тетері й одержання булави; закріплення гетьманом у 1666 році; події другого року гетьманства Дорошенка, пов'язані багато в чому з укладенням польсько-московського Андрусівського перемир'я; перехоплення булави в Брюховецького й отримане таким чином короткочасне гетьманство над об'єднаною Україною; прийняття турецької протекції і війна проти П. Суховієнка; тривала боротьба з польським ставлеником Ханенком; діяльність у роки переможних походів в Україну турків і татар; останні роки правління і здача булави лівобережному гетьманові Самойловичу. Епілог оповідає про події, що відбувалися в Україні в наступні десять-двадцять років після зречення П. Дорошенка. Автор намагався

вказувати дати за старим стилем², але датування залишається в багатьох випадках усе одно приблизним. Щодо багатьох подій – у джерелах міститься розбіжність не в кілька днів, а в кілька місяців або й у цілий рік. Сподіваємося, читач побачить нам можливу помилку, оскільки в переважній більшості випадків ця розбіжність не змінює суті подій і всього історичного процесу.

² Щоб отримати дату за новим стилем (григоріанським календарем, запровадженим у Польщі, але не прийнятим у Росії), для XVII сторіччя слід додати одинадцять днів.

Родина. Служба в Богдана Хмельницького. 1627—1657

На той час, коли з'явився на світ герой цієї книги, козацький стан на території України вже був досить неоднорідний. Одні постійно жили на Січі, інші населяли міста і села Брацлавського, Київського і Чернігівського воєводств. Одні не мали нічого крім шаблі й мушкета, а захоплену в походах здобич швидко гайнували в шинках (як на самому Запорожжі, так і за його межами); інші ж володіли млинами, хуторами і селянами, мало чим відрізняючись за своїм матеріальним становищем від численної польської шляхти. Одні були, по суті справи, персонами нон грата в Речі Посполитій, недавніми втікачами з кріпацької неволі, проживання яких за порогами Дніпра забезпечувалося де-факто, але не де-юре. Інші ж були записані до реєстру, значилися на королівській службі і залучалися монархом для виконання не тільки військових, а й поліцейських, а іноді – навіть дипломатичних завдань.

Родина Дорошенка належала саме до другої – привілейованої частини козацтва. І потрібна була справжня революція, потрібен був широкий політичний кругозір і талант Богдана Хмельницького, щоб об'єднати не тільки низових і городових козаків, але й міщан, українських шляхтичів, пра-

вославне духівництво в боротьбі за одну мету – національне визволення України. На тлі кривавих подій антипольської війни 1648—1657 років, власне, і народжувалася зі строкатої палітри «станів» українська нація. На лихо, розбіжності в соціально-економічних інтересах, політичних пристрастях, зовнішніх орієнтирах між українцями різних станів і регіонів були такі великі, що вже незабаром після смерті Богдана нація знову виявилася розколотою. Дорошенко був одним з тих, хто намагався повернути втрачену єдність, але і його інтелекту, дипломатичних і полководницьких здібностей забракло, щоб він став для земляків тим, ким був його великий попередник. Важливу роль у цьому зіграли амбіційні сусіди України, але, можливо, ще більшу вагу мав той факт, що гетьман Правобережжя так і не став своїм для всього населення країни, його програма і його вчинки не були сприйняті такою переважною більшістю українців, яка підтримала свого часу дії Хмельницького. А втім, цей закид стосується до всіх лідерів епохи Руїни.

Петро Дорофійович Дорошенко народився 1627 року, мабуть, у найважливішому центрі Вольностей Війська Запорозького³ Чигирині – майбутній столиці гетьмана Б. Хмельницького. Походження уже відкривало перед ним блискучі кар'єрні можливості на козацькому поприщі. «Я з прадіда козак», – говорив згодом гетьман, і це було справді так. Пет-

³ *Вольності Війська Запорозького* – це назва досить великої території, на яку розповсюджувались ці вольності.

рів дід – Михайло – особистість в історії відома. Гетьман Михайло Дорошенко уклав себе славою в походах проти турків і татар, брав участь у Хотинській війні 1621 року⁴. Про нього, як про блискучого полководця, говорили не тільки земляки, розповідаючи один одному перекази про героїчний період боротьби з «бусурманами», але й турецькі хроністи, і польські. Сам видатний воєначальник, польський король Ян III Собеський, який ще не раз з'явиться на сторінках нашої книги, високо оцінював досягнення діда Петра Дорошенка – але ж Ян III Собеський писав це через півстоліття після його смерті. Михайло Дорошенко загинув у бою під татарською столицею Бахчисарай у 1628 році – так і не встигнувши розповісти онукові про свої звитяжні подвиги.

Розповіли інші. «Про Шагін-Гіреєву війну, на яку наших запорозьких козаків покликано було...», Петрові розповів його батько – Дорофій Дорошенко. Відомо, що останній дослужився до високого чина полковника – тобто не тільки військового, але й адміністративного керівника порівняно великого регіону, але історикам важко назвати конкретний полк. Ім'я матері Петра Дорофійовича нам невідоме. Свого часу вона прийняла постриг у черниці і взяла ім'я Митродора, а потім, коли стала ігуменею Покровського монастиря на Чернігівщині, мати гетьмана ще раз змінила ім'я – на

⁴ Під містом Хотин (на кордоні з Молдавією) у 1621 році велися бойові дії між об'єднаними польсько-козацькими силами з одного боку і турками – з іншого. Козаками командував гетьман Петро Сагайдачний, який дістав тут поранення, що виявилось смертельним.

Марію. Зате ми напевно знаємо, що й з материного боку Петро Дорошенко був потомственным козаком. Його мати належала до поважного козацького роду Тарасенків. Імена її батьків – Тихін і Ганна, а можливим родичем був організатор козацької розвідки за Хмельницького – полковник Тарасенко. І Дорошенки, і Тарасенки ведуть свій родовід, швидше за все, з Канева – ще одного багатого на історію міста східного Правобережжя.

Петро був не єдиною дитиною в родині. Крім нього, ми знаємо імена ще чотирьох його братів та однієї сестри. Двоє з них стануть активними соратниками Петра. Це старший брат – Григорій, якому доведеться двічі побувати в московському полоні, брати участь у багатьох боях по обох берегах Дніпра, шість років пробути полковником стратегічно важливого Брацлавського полку, дивом уникнути розправи з боку розгніваних жителів Лисянки... Григорій, як і Петро, свого часу поріднився з родиною Хмельницьких (одружившись із сестрою Павла Яненка-Хмельницького, донька якого була дружиною самого Петра Дорофійовича).⁵

Молодший брат Дорошенка – Андрій також брав активну участь у військовій і політичній діяльності Петраа. Йому теж довелось і пережити московський полон, і побути влас-

⁵ Першою дружиною Григорія Дорошенка була якась Кононович-Посудевська – представниця любецької шляхти. Її брат був активним прихильником Юрія Хмельницького. Після смерті другої дружини Григорій сватався до доньки відомого лівобережного полковника Василя Золотаренка, але врешті-решт обвінчався з донькою сердюцького полковника Мовчана.

ником полковницького пернача⁶ – спочатку в Чигиринському, а потім у Паволоцькому полку Правобережжя. Першою його дружиною була донька паволоцького полковника славного роду Гамалія, а другою – донька брацлавського полковника І. Лисиці.

У документах, що належать до періоду правління Богдана Хмельницького, можна знайти імена ще двох братів Дорошенка – Степана і Федора. Перший не брав участі в політиці, другий, очевидно, прибрав ім'я Антоній під час постригу і пізніше став ігуменом Чигиринського монастиря. Петрова сестра в 1666 році вийшла заміж за колишнього генерального писаря Лівобережної Гетьманщини С. Голухівського, але вже наступного року проживала на батьківщині в Чигирині «як удова». Історики вважають, що саме її син (а отже, племінник головного героя цієї книги) – згадуваний в документах Яків Колоша – городовий чигиринський отаман, що побував спочатку в полоні у жителів Лисянки разом із Григорієм Дорошенком, а потім змінив цей полон на російський.

Родинні зв'язки гетьмана Дорошенка на цьому не вичерпуються. Двоюрідний брат Петра по батькові – Тарас Дорошенко – ще за часів національно-визвольної війни значився козаком Трипільської сотні Київського полку. Дані ці належать до 1649 року і взяті з реєстру, складеного за підсум-

⁶ *Пернач* – невеликий жезл із шестиперою верхівкою – символ влади козацького полковника.

ками Зборівського мирного договору. Зважаючи на те, що кількість козаків, які могли потрапити до цього реєстру, була обмежена, слід припустити, що і Тарас був не остання людина у військовій організації козаків. Двоюридний брат Петра Дорофійовича по матері Кіндрат Тарасенко обіймав посаду полкового судді Прилуцького полку на Лівобережжі.

Нарешті, тут варто сказати кілька слів і про родинні зв'язки Дорошенка, набуті ним після одруження. Гетьман за своє життя зіграв три весілля. Ким була перша його дружина, ми не знаємо, але відомо, що донька від цього шлюбу – Любов – вийшла заміж за чернігівського полковника зі знаменитим в Україні прізвищем – Юхима Лизогуба. Багато років дружиною Петра Дорошенка була Євфросинія Павлівна – уроджена Яненко. Вона була донькою соратника і родича Богдана Хмельницького – Павла Яненка-Хмельницького, котрий був свого часу київським полковником. Звичайно, для Дорошенка це був винятково важливий союз. Утретє він одружився вже в Московській землі – з Агафією Борисівною Єропкіною. Від цього шлюбу в Петра Дорофійовича було троє синів і донька, і саме союзів Єропкіної та Дорошенка зобов'язана своїм народженням правнучка гетьмана – Наталія Гончарова – дружина О. С. Пушкіна.

Досить глянути на список старшин, які підтримали обрання Петра Дорофійовича гетьманом, щоб зрозуміти, наскільки важливими у його житті були описані нами родинні зв'язки. Звичайно, за часів Руїни брат часто йшов на брата, але

він же, навіть представляючи табір противників, міг порятункувати родича від неминучої загибелі, посприяти звільненню з полону, вчасно попередити про назріваючі інтриги.

Але всі матримоніальні комбінації Петра та його братів були попереду, а спочатку доводилося сподіватися на суспільний стан батьків і власні здібності та наполегливість. Родина Дорошенка володіла землями в околицях Чигирина, Дорофій, як уже було сказано, мав полковницький чин – отож, у Петра були чудові перспективи, якими він і скористався. На жаль, даних про навчання майбутнього гетьмана в істориків немає. Проте ми навряд чи помилимося, припустивши, що він дістав традиційно непогану для козацької еліти того часу освіту – або в стінах Київської академії – вищого навчального православного закладу, або в єзуїтському коледжі. Зміст написаних ним листів та універсалів, записи промов, спогади сучасників свідчать про те, що Дорошенко добре знав не тільки російську, польську і непогано – татарську мови (що, на наш погляд, було цілком природно для будь-якого активного учасника політичного і військового життя козацтва), але й латину – мову дипломатії і науки. Переконаючи в чому-небудь слухачів або читачів, гетьман вдавався і до прикладів із всесвітньої історії. Включення його вже в молодому віці до найрізноманітніших посольств (причому на перших ролях) також промовляють на користь припущення про освіченість, дипломатичні здібності, глибокий розум Дорошенка. До речі, він, мабуть, був і доволі

дотепною людиною, а документи видають у ньому винахідливого демагога – коли потрібно, Петро Дорофійович уміло переходив на патетику, іншим разом – виявляв «уїдливість», непохитність в оцінках.

Поза всякими сумнівами, Дорошенка готували до кар'єри в козацьких структурах. А це, само собою, передбачало не тільки книжкові, а й практичні знання. Конкретно – військові. Петровому батькові не довелося, як гоголівському Бульбі, вигадувати й організовувати для сина яку-небудь кампанію. Для покоління ровесників молодшого Дорошенка «призовний» вік збігся з початком колосальної національно-визвольної війни. У рік свого двадцятиліття Петро вирушає на Запорозьку Січ – до Богдана Хмельницького, який, до речі, мав би дуже добре знати родину Дорошенків, будучи в 1640-х роках одним з чигиринських сотників. Наступного року він у складі невеликого на той час війська найвідданіших прихильників «Хмеля» виступає на «Вольності Війська Запорозького». Про те, що Дорошенко від самого початку був поруч з великим гетьманом, свідчать слова, сказані ним через багато років: «Давно вже не був на Запорозжжі. Як вийшов зі старим Хмельницьким, так відтоді вже на Запорозжжі і не був».

Не будемо докладно переповідати хід подій війни, що спалахнула потім. Насамперед, тому, що нам, за великим рахунком, невідомо, у якій з битв або походів брав участь особисто Петро Дорошенко. Ясно, що брав. Нагадаємо, що 1648-

й – перший рік війни – видався вдалим для козаків: були здобуті переконливі перемоги під Жовтими Водами, Корсунем і Пилявцями, звільнені від польської шляхти Київське, Брацлавське і Чернігівське воєводства, розгромлені великі з'єднання противника, очолювані авторитетними полководцями. На бік Хмельницького перейшли реєстрові козаки, значна частина міщанства і все православне духівництво, багатьох селян було фактично звільнено від кріпацької залежності. Наступного року зусилля польського магната Яреми Вишневецького і короля Яна II Казимира дозволили їм зафіксувати хоча б те становище, що утворилося після укладання з козаками Зборівського мирного договору. Відповідно до цього договору, три зазначені воєводства ставали територією Гетьманської держави, значно менш залежної від Речі Посполитої, ніж раніше. Один з пунктів Зборівського миру передбачав розширення козацького реєстру до 40 тисяч чоловік. Не можна сказати, що це влаштовувало всіх учасників війни – дуже багатьом з них формально належало повернутися у свої селянські хати. Але, звичайно, не люди з біографією Петра Дорошенка, «золота молодь» козацтва. У реєстрі, складеному за підсумками переговорів у Зборові, він значиться як «гарматний писар» Чигиринського полку. Посада ця, з одного боку, означала безпосереднє відношення до козацької артилерії, з другого – швидше за все, мала на увазі і розв'язання адміністративних завдань (писар – це, власне, голова канцелярії – чи то всієї Гетьманщини, чи

то окремого полку або його підрозділу). У той час козакам необхідно було створювати нову систему управління держави, що виникла на території трьох польських воєводств, і адміністративна система дублювала армійську. У будь-якому разі, можна говорити про те, що артилерія в той час, безперечно, була елітним родом військ, і служила в ній (особливо на «офіцерських» посадах) аж ніяк не «голота».

У літературі зустрічається твердження, що Петро Дорофійович Дорошенко брав участь у молдавському поході козаків у 1650 році. Очевидно, цей факт ще потребує перевірки. Нащадок гетьмана, відомий український історик Дмитро Дорошенко вважає, що в документах йдеться про іншого Дорошенка – Івана, котрий якщо й доводився родичем Петрові, то далеким. Невідомо, чи був Петро Дорошенко на полі під Берестечком, як сприйняв Переяславський договір між Москвою і козаками 1654 року – подію, яку ще двадцять років тому називали не інакше як «Возз'єднання України з Росією». Не будемо заперечувати того факту, що цей договір підтримали багато високих чинів, та й православне населення України сприйняло його прихильно. Проте зараз уже не секрет, що далеко не всі були задоволені умовами, які ставив перед козаками царський уряд. Так, відмовився приєднати на вірність цареві один з найавторитетніших козацьких лідерів Іван Богун. У штики зустріло угоду православне українське духовництво, побоюючись за свій незалежний статус, якщо патріарх буде в Москві.

У 1653 році Петро Дорошенко за дорученням гетьмана приймає турецького посла. 1655 року він став наказним полковником, але невідомо якого полку. Наказний – отже, не обраний козаками полку, а призначений «згори» – одне із свідчень того, наскільки довіряв Дорошенкові Богдан, адже далеко не кожному вдавалося досягти такої високої посади у 28 років. Цього ж року молодий полковник очолює посольство, відряджене Хмельницьким до Москви. Із собою Дорошенко віз листа від Богдана і двох важливих бранців – західноєвропейських фахівців з польського війська. Цей перший серйозний дипломатичний іспит Петра закінчився провалом. Правда, навряд чи варто звинувачувати в цьому самого Дорошенка. Під Старим Биховом у Білорусії посольство було перехоплене місцевим польським гарнізоном. Бранців було звільнено, листи відібрано, а сам Петро та його брат Федір, який теж входив до складу місії, ледве втекли, сховавшись у розташованому неподалік російському військово-му таборі в Березані. Та реаліст Хмельницький, мабуть, не зневірився у своєму протезі, і вже взимку 1656—1657 років Петро Дорошенко очолює інше посольство. Цього разу він повинен був дістатися до шведського короля. Втративши віру в царя після Віленського перемир'я Москви з Варшавою, гетьман шукав інших могутніх союзників. Але виконати нове завдання Дорошенкові тепер було ще складніше. Всі дороги були перекриті польськими військовими патрулями, тож Петрові знов довелося повертатися, піймавши облизня.

У 1657 році Дорошенко стає прилуцьким полковником – головою невеликого полку на Лівобережжі⁷. Ще 1653 року Прилуцький полк налічував три з половиною тисячі козаків. Це без жінок, старих і дітей. Полк складався з двох десятків сотень. Про те, що Прилукам відводилося належне місце у внутрішній політиці Гетьманщини, свідчить той факт, що одним з попередників Петра Дорошенка тут був прославлений Богданів соратник Філон Джалалій.

Отже, війна з поляками під орудою Богдана Хмельницького зробила з освіченого, здібного «юнака з гарної родини» досвідченого воїна, справжнього козацького ватажка, дала навички адміністративного мистецтва, заклала фундамент для розвитку його дипломатичного таланту. Зокрема, немало важним було те, що в особі свого начальника Дорошенко дістав приклад необхідної зовнішньополітичної гнучкості. Досвідченість Петра Дорофійовича відзначав пізніше і сам він, і різні його знайомі. Так, в одному з листів, спрямованих проти лівобережного гетьмана Івана Самойловича, Дорошенко вказував на те, що той не знає «ні річок, ні проток», у походах не брав участі, з царями не спілкувався. А російський резидент в Україні стряпчий Тяпкін писав про Дорошенка: «... всі їхні польські франтівські штуки не тільки знає, але й бачив».

⁷ *Прилуки* – районний центр на півдні нинішньої Чернігівської області.

Полковник Івана Виговського і Юрія Хмельницького. 1658—1662

Смерть Богдана Хмельницького в 1657 році поклала край героїчній епосі в історії українського козацтва, та й в історії всієї України. Напевно, у наступні 350 років у країні не було такої шанованої політичної постаті, здатної гуртувати суспільство. Ми далекі від думки, щоб стверджувати, начебто довше життя видатного лідера, вождя нації могло б «закріпити» за Україною реальну незалежність ще в XVII сторіччі, але трохи відтягнути кінець цієї незалежності, очевидно, могло. Але сталося те, що сталося. Прапор, що упав, спробували підняти спочатку старші соратники – самі по собі не дуже дружні, його почали викидати в них молодші сучасники. Схопившись за прапор з кількох боків і тримаючись другою рукою за могутніх сусідів зовні, спадкоємці Хмельницького роздерли цей умовний прапор.

Першим гетьманом після Богданової смерті став, як і заповідав його батько, Юрій Хмельницький. З легкої руки М. Грушевського, «Юрася» багато хто називає нікчемною людиною – «напівголовком». Ми ж будемо уникати таких категоричних оцінок людини, якої особисто не знаємо і яка змушена була відігравати певну роль у дуже важких обставинах. Скажемо лише, що сильною особистістю на політично-

му овиді він справді так і не став. Хіба що сильною фігурою... у чужих руках.

Довгий час перебуваючи в тіні старшого брата Тимоша (котрий загинув у ході молдавської авантюри) і завжди – у тіні свого великого батька, Юрій у 1657 році був ще зовсім юний – йому тільки-но виповнилося 16 літ. Якби він був монархом, то будь-який претендент не з роду Хмельницьких боровся б лише за регентство. Але Гетьманщина залишалася республікою, а тому колишній генеральний суддя Б. Хмельницького Іван Виговський, що прийняв спочатку тільки опіку над юнаком, дуже скоро забезпечив собі і повноцінну гетьманську булаву на Генеральній раді. Іван Євстахійович – людина, якій історики дають неоднозначні оцінки, а навколо його програми і досі крешуть шаблями вітчизняні вчені та політики. Підтвердивши на перших порах свою прихильність до Росії, Виговський поступово змінював свою думку. Будучи вкрай незадоволеним обмеженнями, накладеними на його самостійність Москвою, звинувативши в самоправстві московських воєвод в українських містах, гетьман вирішив повернутися до протекції недавнього противника – польського короля.

Восени 1658 року в Гадячі було укладено новий договір з Річчю Посполитою, що надавав Гетьманщині деякі права автономного князівства (Великого князівства Руського), але включав у себе й низку серйозних поступок католицькій шляхті. Трохи раніше на Лівобережній Україні війська

Виговського придушили повстання полтавського полковника Мартина Пушкаря і лідера січовиків Якова Барабаша, що спиралися на підтримку Росії. У червні ж 1659 року Виговський у союзі з кримськими татарами затіяв уже безпосередню військову сутичку з московськими військами і завдав їм досить відчутної поразки під Конотопом.

Петро Дорошенко брав участь у всіх вищезгаданих подіях, хоча до найближчого оточення Виговського він не входив. Підпис прилуцького полковника стоїть під Гадяцьким трактатом 1658 року⁸. Проте, на відміну від деяких своїх колег, він не отримав од влади Речі Посполитої ні дворянства, ні нових маєтків. Тобто треба так розуміти, що поляки не вважали його внесок у справу укладення нового миру значним.

Тоді ж, у вересні 1658 року, йому було доручено повідомити російського представника дяка Кикіна про початок війни гетьмана супроти Москви. Як уже згадувалося, брав участь його полк і в придушенні повстання Пушкаря. Щоправда, немає даних про те, щоб Дорошенко особисто віддавав накази про репресії щодо повстанців, а ці репресії з подачі гетьмана Виговського були досить-таки криваві. За наказом гетьмана Полтаву було спалено, а багатьох її жителів

⁸ Цікаво, що при цьому він розписався за двох своїх неписьменних колег – теж полковників. Це ще раз підкреслює той факт, що козацька еліта того часу являла собою досить строкате суспільство.

убито, татари дістали право брати ясир⁹ на Полтавщині. Історик В. Степанков пише, що загалом втрати в цій братовбивчій війні досягли 50 тисяч людей.

Історія зберегла відомості про те, яка роль відводилася прилуцькому полковникові під час Конотопської кампанії влітку 1659 року. Сам Конотоп був зайнятий загонами Г. Гуляницького. Петро Дорошенко в цей час стояв з полком у містечку Срібне. Завданням обох було не допустити з'єднання сил князя Трубецького з великим військом видатного московського полководця Г. Ромодановського, що стояв в українському місті Лохвиця. Маючи в своєму розпорядженні один з найменших полків Лівобережжя, Дорошенко не зміг гідно протистояти натискові росіян. Висланий Трубецьким на чолі авангарду князь Пожарський на Великдень легко взяв Срібне. Як повідомляє автор славетного літопису С. Величко: «І сам полковник їхній Дорошенко, мов заєць по болотах... ледве врятувався втечею». Утім, якщо ці події і не додали ратної слави нашому герою, то і його кривдник не дістав серйозних дивідендів від цієї перемоги. Пастка, влаштована наприкінці червня 1659 року Виговським і татарами росіянам на річці Соснівці під Конотопом, виявилася для тих фатальною. Сам же Пожарський зіграв незавидну роль «співавтора» катастрофи. Захопившись погонею за ворогом, що нібито тікав у паніці, він опинився в татарському полоні

⁹ *Ясир* – бранці, яких захоплювали татари. Утім, козаки бранців, захоплених під час набігів на Крим, називали так само.

і страчений був на місці.

Конотопський тріумф не зробив Виговського господарем становища, і врешті-решт, росіяни взяли гору. Причин тому було декілька. Козаки були незадоволені збагаченням старшини та її дружбою з одвічними ворогами – поляками. Татари також викликали загальну ненависть, а крім того, змушені були піти, довідавшись про напад (далеко не останній випадок) на Крим Івана Сірка. Незабаром після перемоги під Конотопом у тилу у Виговського збунтувалися прибічники Москви. Придушувати повстання відправились П. Дорошенко, переяславський полковник Т. Цицора і Г. Лісницький. Під Гадячем велися бої між їхніми загонами і військами бунтівників П. Апостола та П. Єфремова. Соратники Виговського обложили місто, але ця операція не дала позитивного наслідку. Тим часом росіяни готували новий удар. 2 вересня 1659 року гетьман, що стрімко втрачав підтримку на лівому березі, відбув до Чигирина.

А вже 11 вересня (за ст. ст.) на раді в Германівці козаки зажадали від Виговського скласти булаву. Її було знову запропоновано Юрію Хмельницькому. Дехто з дослідників переконаний, що основну закулісну гру, спрямовану проти Івана Євстахійовича, у підготовці і на самій раді провадив Петро Дорошенко – на той момент один з найавторитетніших козацьких керівників. Новий гетьман обіцяв попередникові дарувати життя і гарантував безпеку. Так звану «асекурацію» – документ, що підтверджує ці гарантії, – Виговському привіз

саме Дорошенко разом з генеральним обозним Т. Носачем і ніжинським полковником Г. Гуляницьким.

Проте старшина не збиралася так просто здатися московитам, хоча вести боротьбу їм залишалося вже недовго. Через кілька днів після ради в Германівці війська Дорошенка були розбиті козаками прихильного до Росії Я. Сомка під містечком Хмільник на Брацлавщині – тобто уже на Правобережжі. Дмитро Дорошенко вважає, що на той момент його знаменитий предок усе ще був людиною Виговського. Але Сомко позбавив його чину прилуцького полковника, лівий берег був уже в руках Сомка і росіян, і Петрові Дорофійовичу не залишалося нічого іншого, як остаточно і відкрито перейти на бік Юрія Хмельницького¹⁰. Останній також мав невеликий вибір. Потрібно було здаватися Москві.

1 жовтня 1659 року до Переяслава, де на той час перебував зі своїми військами Трубецькой, прибула козацька делегація від новообраного гетьмана Хмельницького. На чолі делегації був Дорошенко. Князь отримав на руки від колишнього прилуцького полковника проект нових «статей» між козаками і царем. Проект передбачав присутність московського воєводи лише в Києві (між іншим, порядкування тут владного і жорстокого Шереметева було постійним головним боєм для Виговського), підпорядкування київського мит-

¹⁰ Фактично він втратив Прилуки ще восени 1658 року, коли полк перейшов під контроль Г. Ромодановського, який поставив тут свою людину – Я. Вронченка.

рополита безпосередньо константинопольському патріарху, право гетьмана самостійно чинити в питаннях зовнішньої політики тощо. Звичайно, що Трубецької, відчуючи в той час свою силу, проект відхилив. Натомість було запропоновано зібратися на раду в Переяславі. Тут вона і відбулася 17 жовтня. У місті та на його околицях було сконцентровано близько 40 тисяч солдатів російської армії. На раду прибули здебільшого козаки з лівого берега Дніпра. Само собою, Юрію Хмельницькому та його соратникам довелося підписати зовсім інші статті, запропоновані Москвою. Під Переяславськими угодами підписався як «колишній полковник прилуцький» і Петро Дорошенко.

Переяславські статті 1659 року істотно відрізнялися від Березневих 1654-го. У гірший для справи української незалежності бік. Згідно з цими статтями, старшина без дозволу царя не мала права переобирати гетьмана, у свою чергу, і гетьман утрачав право самостійно призначати, звільняти чи карати на смерть старшину і полковників. Окрім Києва, московське військо розміщалося в Переяславі, Ніжині, Чернігові, Брацлаві та Умані. Київський митрополит перепідпорядковувався Московському патріарху (пізніше цей пункт було скасовано). Українському уряду заборонялось підтримувати дипломатичні відносини з іншими державами й організовувати військові походи без дозволу Москви.

Уже в грудні 1659 року козаки направили до Москви своїх представників, для того щоб домогтися перегляду докумен-

та, який так обмежував права українців. Вони повинні були просити, щоб російські воєводи залишалися тільки в Києві і Переяславі, щоб гетьманові було дозволено підтримувати зв'язок з іншими країнами, щоб українці могли брати участь у переговорах Росії з Річчю Посполитою, а київський митрополит усе-таки не підкорявся Московському патріархові. Серед цих делегатів, напевно, найважливішу роль відігравав тепер уже полковник столичного Чигиринського полку Петро Дорошенко. На думку Миколи Костомарова, при цьому він використав усю свою хитрість, щоб не виглядати в посольстві першою особою. Майбутній гетьман, мабуть, розумів, що місія нездійсненна, і не хотів зайвий раз дратувати московських бонз. Звичайно, царський уряд відмовився вносити будь-які серйозні корективи в досягнуті раніше домовленості.

Знову випустивши зі своїх рук Гетьманську Україну, поляки вирішили вжити радикальних заходів. Уклавши союз із кримським ханом Мухаммед-Гіреєм IV і зірвавши переговорний процес з Росією, Варшава готувала армію до нового наступу. Ситуація вимагала якоїсь реакції, і вона не забарилась. Росіяни розробили новий стратегічний план на найближчий рік. Керувати кампанією з московського боку було призначено київського воєводу Шереметева. З лівобережними козаками наказного гетьмана Т. Цицюри він мав рухатися по основному напрямку на захід. А Юрій Хмельницький із правобережними козацькими військами повинен був не пу-

стити на з'єднання з поляками татарську орду. Однією з традиційних проблем російської армії було зволікання з підготовкою до виступу. Так сталося й цього разу. Тільки наприкінці серпня 1660 року Шереметев вийшов з Котельні і незабаром зайняв позиції в районі Старокостянтинова.

Польське командування діяло більш уміло і рішуче. 17 вересня неподалік від міста Чуднова¹¹ російсько-українське військо було оточене. Лише через тиждень у Слободищу, розташовану східніше Чуднова, прибула армія Хмельницького. Тут їм перепинив дорогу талановитий полководець Е. Любомирський. 27 вересня відбулася битва, що не принесла успіху жодній із сторін. Ситуація для українців ускладнювалася тим, що частина старшини була, власне, проти війни з поляками, залишаючись вірною зовнішньополітичним принципам Виговського. На скликаній негайно раді

впливові Г. Лісницький, Т. Носач, П. Тетеря переконували молодого гетьмана укласти із противником мирну угоду.

Не залишився осторонь від політики і Дорошенко. Саме йому було доручено вести мирні переговори з Любомирським. Очевидно, козаки не вважали, що їхні перспективи настільки безрадісні. Недарма Петрові Дорофійовичу приписують таку погрозу на адресу незговірливого польського полководця: «Будете вперто на нас наступати, так маємо шаблі при боці і самопали в руках, а з вірою прибуде в нас відваги!»

¹¹ Чуднів – тепер селище міського типу в Житомирській області на річці Тетерів.

Тим часом Юрій Хмельницький вислав і інших гінців – до росіян з повідомленням про своє скрутне становище. Головним серед них був Григорій Дорошенко. Ця поїздка закінчилася для нього сумно – «завдяки» пропольському повороту в зовнішній політиці гетьмана старший брат Дорошенка був узятий у московський полон, і йому судилося вийти з нього лише через вісім років.

Спроба Шереметева вирватися з оточення зазнала невдачі. Це лише зміцнило старшину Хмельницького в намірах домовитися з поляками. 7 жовтня 1660 року за посередництвом кримського Нураддин-султана між поляками і козаками було укладено мир, що увійшов в історію як Слободищенський трактат. В його основу було покладено текст Гадяцького миру, до якого внесено деякі зміни. Зокрема, була виключена стаття про Руське князівство в складі Речі Посполитої. Гетьман був зобов'язаний надавати полякам військову допомогу в їх війнах з іншими країнами. Підтверджувалася заборона гетьманові вести самостійну зовнішню політику. Польській шляхті і магнатам поверталися всі маєтки на українських землях. Козаки повинні були вигнати з українських міст російські гарнізони. Першим свій підпис під цим підсумком Чудновської кампанії поставив чигиринський полковник Петро Дорошенко. У наступному році поляки його нарешті «нобілітують» (тобто визнають членом шляхетного стану) – цілком можливо, за заслуги в справі укладення миру, і в будь-якому разі – як одного з провідних

політиків України, що повернулася під владу короля. Шереметєв, залишившись без союзників, 25 жовтня 1660 року зазнав катастрофічної поразки від татар і потрапив у кримську неволю, в якій провів багато років. Укладення Слободищенського трактату стало причиною політичного розколу і так неоднорідної української еліти та всього суспільства. Якщо на Правобережжі козацька рада, що пройшла восени 1660 року в Корсуні, схвалила його умови, то козаки деяких лівобережних полків відмовилися їх підтримати і вибрали своїм ватажком Я. Сомка. Його правобережний опонент спробував повернути лівий берег під свою булаву. Плани Хмельницького покликаний був реалізувати Дорошенко, який отримав для цього посаду наказного гетьмана. Допомогати Петрові Дорофійовичу на лівому березі повинні були п'ять тисяч козаків та кілька тисяч татар. У середині грудня Дорошенкові вдалося закріпитися в Зінькові, а незабаром зайняти Ромни. Джерела повідомляють, що при цьому наказний гетьман заборонив татарам брати звичний для них ясир. Чи не тому вже в середині січня 1661 року вони покинули Дорошенка? У травні він намагався розмістити вірні йому гарнізони в Кременчуці й Балаклії – містах, що належали до Чигиринського полку, хоча й розташовувалися на іншому березі Дніпра. У цілому, серйозного успіху дії Дорошенка на Лівобережжі не мали. Фактично все Лівобережжя на кінець весни 1661 року було під контролем Сомка і Москви. Дорошенко позбувся Чигиринського полку, посту-

пившись ним легендарному Іванові Богуну. Історики висловлюють припущення, що причиною зняття Петра Дорофійовича були його невдачі за Дніпром. Однак і походи вже самого Юрія Хмельницького на лівий берег восени 1661-го та влітку 1662 року так само не мали успіху.

Сомко, який доводився Юрію дядьком, був обраний гетьманом у Козельці на старшинській раді лівобережних полків у квітні 1662 року. На лихо, на цьому розкол України не закінчився. Претендентів на булаву на схід від Дніпра вистачало. Одним з них був полковник Василь Золотаренко, іншим – ставленик січових козаків Іван Брюховецький. Царський уряд уміло скористався цим розбратом, підтримавши в результаті того кандидата на гетьманство, що виявляв до Москви найбільшу покірність. Ним був улюбленець козацької голоти і запорожців Брюховецький. У червні 1663 року в Ніжині була скликана Чорна рада – тобто рада всіх козаків, включаючи і старшину, і рядових вояків. Брюховецький, який не відзначався особливою принциповістю і розбірливістю в засобах, підтриманий при цьому простими козаками і Росією, взяв гору на цій раді, що увійшла і в історію, і в літературу. Його противників було схоплено і незабаром страчено.

Водночас відбувалася зміна влади і на правому березі великої української річки. Юрій Хмельницький, у черговий раз заплутавшись у численних політичних проблемах, виявив бажання прийняти постриг і добровільно склав булаву.

Серед претендентів на неї найбільш впливовим був активний діяч епохи ще старшого Хмельницького полковник Павло Тетеря. Його становище здавалося тим міцнішим, що це був чи не найулюбленіший представник старшини в поляків, які всіляко його підтримували. У січні 1663 року рада в Чигирині прийняла відставку Юрія і вручила гетьманські повноваження Тетері. Розкол України на дві частини став якщо не формальною, то фактичною реальністю. Одна частина багатостраждальної країни перебувала під контролем Москви, керівництво іншої повернулося обличчям до Варшави. Україні судилося пережити одну з найчорніших сторінок у своїй історії – Руїну.

Генеральний осавул Павла Тетері. Боротьба за булаву Правобережжя. 1663—1665

Після своєї відставки з посади чигиринського полковника Петро Дорофійович Дорошенко тимчасово відходить від активної участі в політиці або, принаймні, тримається в тіні. Дані про його становище і дії в 1662 році вкрай скупі. Зате цілком очевидно, що його цінував новий гетьман Правобережної України, яким на початку наступного року став Павло Тетеря. Дорошенко, напевно, був серед старшин, що привели Тетерю до влади. Про авторитет його родини і в очах нового керівництва говорить такий факт. Улітку 1663 року до Варшави рушило посольство на чолі з Г. Гуляницьким, що дістало від гетьмана Тетері вказівки просити ті або інші речі. Окремим пунктом було прописано, що Гуляницький повинен домагатися проведення спеціальних польсько-московських переговорів, результатом яких має стати звільнення з полону Григорія Дорошенка.

Узагалі ж у діях козацької старшини корпоративна солідарність перетворювалася на кастовість, збільшивши свій вплив і матеріальний стан у результаті національно-визвольної війни, багато представників козацької верхівки намагалися зафіксувати це становище, звичайно відокремлюючи

себе таким чином від української нації, що тільки-но усвідомила себе єдиною. Це помітно по заходах Івана Виговського. Це ж видно і по діях Тетері та його оточення. Ретельно проаналізувавши текст «Інструкцій», які правобережна старшина готувала до вального сейму 1664 року, дослідник В. Горобець зробив висновок, що Тетеря, а також інші автори «Інструкцій» – М. Ханенко, П. Дорошенко, Г. Гуляницький – намагалися підмінити реальну політичну автономію автономією становою, козацькою. Інша річ, що курс П. Тетері об'єктивно вів до втрати і цієї часткової самостійності, оскільки він цілком віддав себе польському королю.

Якнайпершим завданням, що його поставила перед «своїм» гетьманом польська влада, було повернення до складу Речі Посполитої східної частини України. Самі поляки при цьому не збиралися відсиджуватись удома – навпаки, їхній армії відводилася ключова роль у поході на Лівобережжя. Очолював військо особисто король Ян II Казимир. Не все було гаразд і з лояльністю правобережного населення, а тому поляки, йдучи до Дніпра, вирішували певні військові завдання і на своєму березі України. Звичайно, Тетеря мусив їм усіляко сприяти. Польське військо наступало трьома напрямками: на Тернопіль йшов коронний гетьман (фактично – міністр оборони) С. Потоцький, на Дубно – безпощадний С. Чарнецький, на Бар – блискучий полководець Ян III Собеський. Загальне керівництво армією здійснював Ян I Казимир. У листопаді 1663 року польсько-українська армія пе-

рейшла Дніпро і вторглася на територію держави Брюховецького. Населення Лівобережної України зустріло наступаючих зі зброєю в руках. Зав'язалися жорстокі бої.

На початку походу Яна II Казимира і Тетері на лівий берег Петро Дорошенко був призначений наказним гетьманом, якому відводилося виконання серйозних стратегічних завдань. Зі своїм військом наказний гетьман бере Кременчук. Віддавши в якийсь момент цей найважливіший центр людям Брюховецького, козаки Дорошенка повертаються і знову беруть місто. Навесні 1664 року зусилля Петра Дорофійовича були заохочені призначенням його на одну з вищих посад у козацькій ієрархії – генерального осавула Війська Запорозького¹². Людина на цій посаді повинна була у мирний час виконувати інспекторські функції, а у воєнний – командувати відразу кількома полками, а за відсутності гетьмана – усім військом. Ще раніше – у січні 1664 року – польський монарх подарував Дорошенкові містечко Гуляйполе на Лівобережжі, а також надіслав спеціальний мандат у Прилуки на повернення колишньому полковнику всього його майна.

Кульмінаційною ж подією війни 1664 року на лівому березі Дніпра стала спроба Яна II Казимира великими силами взяти Глухів – місто на півночі України (сучасна Чернігівська область). П'ять тижнів поляки і козаки Тетері штурмували місто, яке обороняв загін генерального судді Животовсь-

¹² Слова «Військо Запорозьке» не означають, що йдеться про Запорозьку Січ. Таким військом офіційно вважалися і городові козаки.

кого. Як пише літописець Грабянка: «Він стояв твердо, робив вилазки і чимало ляхів та німців¹³ перебив в окопах». Зрештою, довідавшись, що на допомогу обложеному Глухову йдуть об'єднані сили Брюховецького і Ромодановського, поляки й татари з поспіхом відступили. Російсько-українська армія наздогнала їх біля містечка Пирогівці, вступила в затяжні бої, і лише розлиття Десни врятувало польського короля та його військо. Йому вдалося відійти на литовські території (у Білорусії), а вже звідти переправитися на правий берег Дніпра. Поспішив туди і Тетеря. Облога Глухова запам'яталася хроністам ще одним трагічним епізодом. Івана Богуна, який перебував у складі гетьманського війська, поляки обвинуватили в зраді, переговорах з лівобережними козаками і розстріляли. Хтозна, може, саме він став би тією людиною, що змогла б об'єднати розколоту країну...

У першій половині 1664 року ситуація для Павла Тетері та його прихильників стала особливо скрутною не тільки через успішну відсіч, дану їм на лівому березі Брюховецьким і росіянами. Водночас і все Правобережжя з лютого охоплює могутнє антипольське, а отже, й антитетерінське повстання. Як писав один з карателів повстанців С. Чарнецький: «Вся Україна вирішила вмирати, але не піддатися полякам!» Одним з перших спалахів цього повстання був заколот па воло-

¹³ *Німці*— узагальнююча назва для іноземців з Європи. У польському війську чимало було і кваліфікованих фахівців із Західної Європи, і загонів, що склалися з представників зарубіжної Східної Європи.

цького полковника Попенка. Придушував бунт герой нашої книги, Попенка за наказом Тетері було страчено. Але на арену боротьби з ненависним польським ставлеником вийшли й інші, більш відомі особи. Проти Тетері й поляків виступають Іван Виговський, що знудгувався за великою політикою, Юрій Хмельницький, котрий завжди використовується як додатковий козир, герой оборони Конотопа Григорій Гуляницький. Повстання благословляє принциповий противник і католиків, і московського кліру київський православний митрополит Йосиф Нелюбович-Тукальський. У боротьбу включається Запорозьке низове козацтво на чолі з непогамовним Іваном Сірком, супроти «ляхів» воюють загони Степана Сулими, а також, перейшовши Дніпро, війська Івана Брюховецького, який відчув свою міць. Нарешті, б'ється з поляками і простий український народ, що не забув реалій середини сторіччя. У цій ситуації старшина Тетері діє досить пасивно. Це повною мірою стосується і Петра Дорошенка, який, очевидно, не збирався ні очолювати антипольський рух, ані підтримувати всіма силами своїх високопоставлених патронів – Тетерю і Яна II Казимира.

Хапаючись за владу, Павло Тетеря виявляв надзвичайну жорстокість, караючи вогнем і мечем непокірні села й міста. Не краще діяли і поляки. Виговського було схоплено і страчено 16 березня 1664 року. У своїй книзі «Українська національна революція XVII ст.» історики В. Смолій і В. Степанков пишуть: «Пройшовши тернистий шлях «блудного си-

на» ідеї державної самостійності України, він саме тепер цілком сприйняв цю ідею розумом і серцем і свідомо поклав на вівтар її реалізації власне життя». Зберігся цікавий лист на адресу вального сейму (парламенту) Речі Посполитої, який склали впливові старшини Тетері Петро Дорошенко, Михайло Ханенко, Тимофій Носач, Павло Яненко-Хмельницький, Остап Гоголь і Самійло Зарудний. У ньому автори доводять, що провина Івана Виговського дуже перебільшена – колишній гетьман, звичайно, підтримував зі змовниками «ганебні зв'язки», але обвинувачення його в керівництві масштабним повстанням – явна обмова, справа рук польського шляхтича Маховського. (Пізніше Дорошенко випаде нагода помститися кривдникові Виговського, про що ми розповімо в іншому розділі.) Так Петро Дорофійович намагався пом'якшити удар, що його завдавали поляки по видатних представниках українського політикуму.

Конец ознакомительного фрагмента.

Текст предоставлен ООО «ЛитРес».

Прочитайте эту книгу целиком, [купив полную легальную версию](#) на ЛитРес.

Безопасно оплатить книгу можно банковской картой Visa, MasterCard, Maestro, со счета мобильного телефона, с платежного терминала, в салоне МТС или Связной, через PayPal, WebMoney, Яндекс.Деньги, QIWI Кошелек, бонусными картами или другим удобным Вам способом.